DOI: 10.34015/2523-4552.2020.2.12

УДК 343.3/7(477)

Мостепанюк Л. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ

ORCID: 0000-0003-2894-0654

Павловська А. А.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права,
Національної академії
внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-3310-4570

АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 240-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу елементів нового складу злочину, передбаченого ст. 240-1 Кримінального кодексу України «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину». Розкриті об'єктивні та суб'єктивні елементи складу аналізованого злочину. Охарактеризовано їх зміст та ознаки. Вказано на необхідності законодавчого визначення мінімального розміру предмету злочину для початку кримінального провадження.

Ключові слова: склад злочину; об'єктивні ознаки складу злочину; предмет злочину; суб'єктивні ознаки складу злочину; бурштин.

Статья посвящена анализу элементов нового состава преступления, предусмотренного ст. 240-1 Уголовного кодекса Украины «Незаконное добыча, продажа, покупка, передача, пересылка, транспортировка, переработка янтаря». Раскрыты объективные и субъективные элементы состава рассматриваемого преступления. Охарактеризованы содержание и признаки. Указывается на необходимость законодательного определения минимального размера предмета преступления для возбуждения уголовного дела.

Ключевые слова: состав преступления; объективные признаки преступления; предмет преступления; субъективные признаки преступления; янтарь.

Постановка проблеми. Значення надр у житті суспільства неоцінне. Вони є унікальним прикладним ресурсом, що має виняткову економічну цінність як частина геологічного середовища. Особливе

місце серед корисних копалин загальнодержавного значення займає дорогоцінне каміння органогенного походження – бурштин, найбільші поклади якого розташовані на території Волинської, Житомирської

та Рівненської областей. Україна посідає друге місце в світі за його запасами, які вирізняються найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості в покладах. Невелика глибина його залягання (2–7 метрів) сприяє тому, що видобутий в Україні бурштин значно дешевший за камінь, видобутий в інших країнах. Зазначене обумовлює попит на український бурштин за кордоном, провокуючи незаконний його видобуток усередині країни. Внаслідок інтенсивного видобування бурштину стан природного довкілля і здоров'я людей зазнають суттєвої техногенної небезпеки, яка приводить до екологічної кризи. Економічними наслідками незаконного добування бурштину є збитки у лісовому та водному господарстві, деградація ґрунтів, втрата для держави значних обсягів бурштину, що набагато перевищують обсяг законного видобування.

За останні роки надзвичайно актуалізувалася проблема незаконного видобутку та обігу бурштину. Причин його масового видобутку багато: масове зубожіння населення, спокуса для місцевих мешканців вирішити проблему отримання доходів для покращення свого матеріального становища шляхом продажу цінного каменя.

Щороку незаконними діями жителів окремих регіонів України (за оцінкою експертів, до незаконного видобутку бурштину залучені більше 50 тисяч осіб) державі завдаються збитки на сотні мільйонів гривень. Через самовільне користування надрами та поширене застосовування методу гідророзмиву для видобування бурштину щорічно на великих площах землі змінюється

гідрологічний режим, знищуються десятки гектарів лісових масивів і земельних угідь, пошкоджується ґрунтовий і рослинний покрови, псується родючий шар землі, що істотно обмежує можливість подальшої експлуатації ґрунту та може призвести до екологічної катастрофи. Так, за останні три роки слідчими підрозділами Національної поліції Рівненської, Волинської і Житомирської областей зареєстровано 1534 провадження за статтею 240 Кримінального кодексу України (далі – КК) щодо незаконного видобутку бурштину, до суду направлено 172 обвинувальних актів за фактами незаконного видобутку бурштину.

У Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на посилення кримінальної відповідальності за не законні дії щодо бурштину. Вони розроблялися з метою посилення протидії незаконному видобутку бурштину, припинення незаконного видобування бурштину, для унеможливлення недобросовісного використання наявних законодавчих механізмів для уникнення винними особами кримінальної відповідальності, для ефективного запобігання, виявлення, розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, пов'язаних із незаконним видобуванням бурштину, створення сприятливих умов для розвитку в Україні галузі економіки, залучення у надровидобувну галузь інвестицій та нових технологій, забезпечення охорони навколишнього природного середовища під час видобування бурштину та рекультивації порушених земель.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. положення КК були доповнені новою статтею 240-1 «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» [1]. Тому метою поданої статті є юридичний аналіз злочину, передбаченого ст. 240-1 КК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридичний аналіз окремих складів злочинів проти довкілля та питання їх кваліфікації здійснювали такі вчені, як П. С. Берзін, А. А. Вознюк, С. Б. Гавриш, О. О. Дудоров, Д. О. Калмиков, М. В. Комарницький, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. І. Олійник, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк та ін.

Постановка завдання. Здійснити поглиблений кримінально-правовий аналіз об'єктивних і суб'єктивних елементів складу зазначеного злочину, передбаченого статтею 240-1 Кримінального кодексу України «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину». Відзначити проблемні аспекти, що містяться у диспозиції даної статті та аргументувати необхідність вдосконалення чинного закону про кримінальну відповідальність.

Виклад основних положень. Злочин, передбачений ст. 240-1 КК, знаходиться в розділі VIII КК «Злочини проти довкілля», що дозволяє говорити про довкілля як родовий об'єкт даного злочину. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 240-1 КК, варто вважати встановлений порядок ра-

ціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення – бурштину. Додатковим факультативним об'єктом злочину можуть бути життя і здоров'я особи, інші блага.

Предметом злочину є бурштин. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», бурштин є видом неметалічних корисних копалин загальнодержавного значення, а саме – ювелірною сировиною (дорогоцінним камінням) [2].

Проблема, яка пов'язана з предметом незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину полягає в тому, що в ч. 1 ст. 240-1 КК законодавцем не визначено, скільки особа має видобути корисних копалин у вигляді бурштину, щоб вчинене нею визнавалось злочином. Це означає, що формально під ознаки складу злочину, описаного в ч. 1 ст. 240-1 КК, підпадає і видобування 10 грамів бурштину. Як вказано в науковій літературі, Володимирецький районний суд Рівненської області визнав особу винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК, за незаконне видобування нею бурштину вартістю 1 грн. 15 копійок. Водночас Первомайський міський суд Луганської області за цією самою нормою кваліфікував діяння особи, яка незаконно видобула щонайменше 500 тонн кам'яного вугілля вартістю понад півмільйона грн. [3, с. 129]. Якщо мова йде про малозначність діяння, то правоохоронні органи та

суд мають застосовувати ч. 2 ст. 11 КК. Однак виникає питання: де знаходиться межа між злочинним і незлочинним (малозначним)? Ні кримінальне, ні адміністративне законодавство відповіді на це питання не дає. Описані ситуації не сприяють ефективній протидії аналізованому злочину.

Отже, як вірно зазначають О.О. Дудоров, М.В. Комарницький та Д.О. Калмиков, існує потреба у встановленні мінімального обсягу корисних копалин, незаконне видобування яких є кримінально караним діянням. На думку вчених, найкращим показником, який здатен стати загальним еквівалентом, своєрідним знаменником, до якого можна буде привести будь-який вид корисних копалин, є вартість незаконно видобутої мінеральної сировини. На користь такого рішення свідчить і те, що саме вартість незаконно видобутої мінеральної сировини визначає суспільну небезпеку вчиненого діяння, а також те, що вартість предмета злочину є традиційним критерієм відмежування складів злочинів проти власності від аналогічних складів адміністративних правопорушень [3, с. 125].

Як впливає з положень Конституції України, в межах КК всі форми власності мають охоронятися однаково, а межа між злочинним і незлочинним вилученням корисних копалин має бути такою ж, як і між злочинним викраденням чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрата (злочини, передбачені статтями 185, 190, 191 КК України) і дрібним викраденням чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрата (адміністративні правопорушення,

передбачені ст. 51 КупАП). На сьогодні ця межа встановлена на рівні 0,2 НМДГ [3, с. 126].

Враховуючи викладене, пропонуємо мінімальний розмір кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 240-1 КК встановити на рівні 0,2 НМДГ.

Диспозиція ст. 240-1 КК має банкетний характер і передбачає звернення до нормативно-правових актів, які регламентують використання та охорону бурштину, а також до дозволів, які видаються уповноваженим державним органом конкретним надрокористувачам.

Об'єктивна сторона аналізованого злочину включає діяння у формі:

- видобування. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що «видобувати» означає «виймати, витягати, діставати що-небудь звідкись; вибирати з надр землі» [4, с. 265]. С.І. Ожегов зазначає, що дієслово «видобути» означає «вилучити з надр землі» [5, с. 274]. В Малій гірничій енциклопедії зазначається, що видобування (добування) корисних копалин – це дія, процес добування корисних копалин з надр, у результаті їхньої розробки: твердих – підземним та відкритим способами; рідких та газоподібних – фонтануванням і відкачуванням зі свердловин; розсолу та розчинів – випаровуванням або іншими методами [6, с. 140]. Отже, «видобування» – це вилучення предметів злочину усіма можливими способами із природного середовища;

- збуту, який полягає в умисній передачі предмету злочину (бурштину) іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу;

- придбання – вчинення умисних дій, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу;

- зберігання – це умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії предметом злочину (бурштину), що знаходиться не при особі, а в обраному винною особою місці;

- передачі – надання бурштину як предмету аналізованого злочину іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання без передбаченого законом дозволу;

- пересилання – це незаконне переміщення предмету злочину (бурштину) у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України. При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні. Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії останньої належить кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину;

- перевезення полягає в умисному переміщенні предмету злочину (бурштину) будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Від перевезення бурштину слід відрізнити його перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання зазначеного предмету;

- переробки – тобто використання одного матеріалу, в результаті чого створюється нова річ.

Обов'язковою ознакою злочину є непідтвердження відповідними документами законності походження бурштину. Незаконність вказаних дій, яка є обов'язковою умовою визнання проаналізованих дій кримінально караними, означає, що видобування бурштину здійснюється без належним чином оформленого дозволу (акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі, видобування за межами відведеної ділянки надр або з використанням не дозволених для даного родовища методів і засобів видобування бурштину). Дії будуть злочинними і в тому разі, коли дозвіл є підробленим, отриманим в результаті подання уповноваженому органу завідомо неправильних відомостей або простроченим. Так як злочин, передбачений ст. 240-1 КК, є новим, у базі Єдиного державного реєстру судових рішень справ даної категорії немає [7].

Злочин у ч. 1 ст. 240-1 КК має формальний склад і є закінченим з моменту вчинення будь-якого вищевказаного діяння.

Переходячи до безпосереднього аналізу ознак суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 240-1 КК, відзначимо, що ним може бути лише фізична особа – людина. Такий висновок впливає безпосередньо зі змісту КК, в якому визначено, що кримінальній відповідальності підлягають лише громадяни України, іноземці або особи без громадянства. Така базова ознака суб'єкта будь-якого злочину дозволяє стверджувати, що на сьогодні виключається можливість кримінальної відповідальності за незаконне видобування, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину неживих предметів, тварин, а також юридичних осіб (організацій). Суб'єктом можуть бути особи як пов'язані, так і не пов'язані за родом своїх професійних занять з видобуванням бурштину (окремі громадяни, приватні підприємці, рядові працівники гірничодобувних та інших підприємств).

Суб'єктивна сторона незаконного видобування, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину характеризується лише прямим умислом.

Вчинення будь-якого з діянь, передбачених у ч. 1 аналізованої норми у значних розмірах становить кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 240-1 КК). Відповідно до примітки до даної статті, під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Варто нагадати, що з 1.01.2020 р. о 31.12.2020 р. ця сума становитиме 105 100 грн.

Іншими кваліфікуючими ознаками є вчинення діяння:

- повторно (ч. 2 ст. 240-1 КК) – як зазначено в ст. 32 КК, повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК, а вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК. Повторність відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, а також коли за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом або якщо судимість було погашено або знято;

- на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 240-1 КК). До природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) [8];

- службовою особою шляхом використання свого службового становища (ч. 3 ст. 240-1 КК). Згідно з ч. 2 ст. 18 КК, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи орга-

нізаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [9].

Висновки. Таким чином, здійснивши аналіз складу злочину, передбаченого ст. 240-1 КК «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину», ми охарактеризували його елементи та визначили головні ознаки. Особливу увагу при подальшому удосконаленні вказаної норми необхідно звернути на законодавчу вказівку мінімального розміру предмету злочину – бурштину.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 12.05.2020).
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%>. (дата звернення: 12.05.2020).
3. Дудоров О. О., Комарницький М. В., Калмиков Д. О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.
4. Ващенко Л. О., Єфімов О. М. Тлумачний словник української мови. Київ : Довіра, 2001. 382 с.
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ; Российская академия наук. Институт русского языка имени В.В. Виноградова. 4-е изд., дополн. Москва : Азбуковник, 1999. 526 с.
6. Мала гірнича енциклопедія : в 3-х томах : Т. 1 / За ред. В.С. Білецького. Донецьк : Донбас, 2004. 461 с.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86821951> (дата звернення: 12.05.2020).
8. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 12.05.2020).
9. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D0%B1%BD#Text> (дата звернення: 12.05.2020).

References

- Dudorov, O.O., Komarnickiy, M.V., & Kalmukov, D.O. (2016) *Kryminalna vidpovadalnist za nezakonne vydobuvannya korysnykh kopalyn v Ukraini*. Sumi : RVV LDUVS im E. O. Didorenko [in Ukrainian].
- Vaschenko, L. O., & Efimov, O. M. (2001) *Tlumachniy slovnyk Ukrainy*. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].

Ozhegov, S. I. & Yu. Shvedova (1999) *Tolkovy slovar russkogo yazyka*. Moskva: Azbykovnik [in Russian].

Biletskyi, V. I. (Ed.) (2004) *Mala girnycha entsyklopediya* (Vols. 1–4). Donetsk: Donbass [in Ukrainian].

L. Mostepanyuk, PhD in law, Associate professor, Associate professor of department of criminal law for National Academy of Internal Affairs

ORCID: 0000-0003-2894-0654

A. Pavlovska, PhD in law, Associate professor of department of criminal law for National Academy of Internal Affairs

ORCID: 0000-0003-3310-4570

Analysis of corpus delict, foreseen by the Article 240-1 of the Criminal Code of Ukraine

A publication is devoted the special research of criminal responsibility for an illegal extraction, sale, acquisition, transmission, sending, transportation, processing of amber.

Essence of criminal description of crimes is marked in the field of illegal extraction and appeal of minerals, development of modern approaches, to the decision of actual questions of qualifications of such crimes. Outlined public relations which arise up concerning an illegal and appeal of minerals of national value, the special place among which occupies amber.

The elements of new corpus delict, foreseen the article 240-1 of the Criminal code of Ukraine the «Illegal extraction, sale, acquisition, transmission, sending, transportation, processing of amber are analyzed».

The deep criminal analysis of objective and subjective elements of noted corpus delict is carried out.

Their maintenance, basic and optional signs, is exposed in the article. Investigational methods of commission of this crime, namely: extraction, sale, acquisition, storage, transmission, sending, transportation, processing.

Underline necessity of legislative determination of low-limit of the article of crime for the beginning of criminal realization.

Problem aspects which are contained in disposition of this article and the necessity of perfection of law in force is set about criminal responsibility are marked.

Keywords: criminal responsibility; corpus delict; object of crime; objective side; subject of crime; subjective side; article of crime; illegal mining; amber.